

שירת הים

”וַיָּבֵא בֵּין מַחְנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל, וַיְהִי הָעֲנָן וַהַחֲשָׁן וַיָּאָר אֶת הַלַּיְלָה וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלַּיְלָה” (שמות יד).

ואמר רבי יוחנן מאי דכתיב (שמות יד, כ) “ולא קרב זה אל זה כל הלילה”, בקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר הקדוש ברוך הוא מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה? (מגילה י:).

נשאלת השאלה, למה לא? המצרים הרשעים הארוזים רדו בבני ישראל במשך מאתים ועשר שנים, השליכו את כל הבן הילוד ליאור, מררו את חייהם בעבדה קשה, הכו אותם והתעללו בהם ללא הרף, האם לא אליהם התכוון החכם מכל אדם באמרו “ובאבד רשעים רנה” (משלי יא, י)?

תנו רבנן רשע בא לעולם חרוץ בא לעולם, שנאמר (משלי יח, ג) “בבוא רשע בא גם בוז ועם קלוץ חרפה”, רשע אבד מן העולם, טובה באה לעולם, שנאמר (משלי יא, י) “ובאבד רשעים רנה” (סנהדרין קיג:). אם כך הרי יוצא שבקריעת ים סוף שאבדו כל כך הרבה רשעים, הרי באה טובה עצומה לעולם, וכי זו אינה סבה טובה דיה לומר שירה, כדי להודות להקדוש ברוך הוא על כל הטובה שהביא לעולם?

תנא המן, ספר של כפר קרצום היה, עשרים ושנים שנה. אחרי שספר את שערותיו של מרדכי, לבש מרדכי את בגדיו, אמר לו המן, עלה ורכב. אמר לו מרדכי, אינני יכול, כי כחש כוחי מימי התענית שהתענית, התכופף המן לפניו ועלה עליו מרדכי. תוף כדי העליה על גבו בעט מרדכי בהמן. אמר לו המן, האם לא פתוב אצלכם (משלי כד, יז) “בנפל אויבך אל תשמח”? ! השיב לו מרדכי: דברים אלה אמורים בישראל, אבל בכם נאמר (דברים לג, כט) “וְאֵתָה עַל כְּמוֹתֶימוֹ תִדְרֹךְ”. (תלמוד בבלי, מגילה טז. בתרגום לעברית). מרדכי מרדכי ברור אם כן, שבנפילת אויבים גויים רשעים, ראוי מאוד לשמח, מדוע אם כן אמר הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת, מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה?

“אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה’, ויאמרו לאמר אשירה לה’ כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים” (טו, א). משה ובני ישראל פותחים בשירה מיד לאחר קריעת ים סוף, פאשר גויותיהם של המצרים מטלים בכל עבר, ושירים, שמחים ומפזזים על כך שסוס ורכבו רמה בים, הסוס ורכבו המצרי, שניהם קשורין זה בזה, והמים מעלין אותם לרום, ומורידין אותם לעמק, ואינן נפרדין (רש”י), הם מגלים בשירה עצמה שמחה גדולה על מפלתם של המצרים, וראה זה פלא, כאן לא יוצאת בת קול, כאן לא עוצר אותם הקדוש ברוך הוא ואומר להם, “מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה?”, מדוע? למה למלאכי השרת אסור לעשות את מה שמותר לבני ישראל?

השלחן ערוך (או”ח תצ, ד) כותב בהלכות פסח - סדר תפלת יום שני ותפלת חולו של מועד: כל הימים של חולו של מועד ושני ימים אחרונים של יום טוב, קורין ההלל בדלוג כמו בראש חודש:

ומסביר המשנה ברורה (סק”ז) קורין ההלל בדלוג וכו’ - מפני שביום שבועה של פסח נטבעו המצרים, אמר הקדוש ברוך הוא, מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני? ! וכיון שבשבועי אין אומרים אותו, על כן בחל המועד גם כן אין אומרים אותו, שלא יהיה עדיף מיום טוב אחרון.

מנהג זה של קריאה חלקית של ההלל, בגלל אמירתו של הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת בעת יציאת מצרים “מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני? !”, לכאורה איננו מוכן, הלא ממה נפשך, אם לא נכון לשיר ולשבח על טביעת מעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא בים, שלא יאמרו הלל כלל, ואם כן נכון לשיר, לשבח

ולהלל על כף, שיאמרו הלהל השלם, איזה מין פתרון הוא זה לומר הלהל, אבל רק חלקית? אנחנו רוצים לומר הלהל על גס ההצלה מהמצרים, ואנחנו באמת שמחים שהמצרים טבעו בים, אבל לא נעים לנו מהקדוש ברוך הוא שרואה בכך את מעשה ידיו שטבעו בים, אז אנו מחליטים לומר רק חלק מהלהל? זה הרי מוזר ביותר...

"והיה באחרית הימים נכון? היה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים. והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וירנו מדרךיו ונלכה בארחתיו פי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם. ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחייתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" (ישעיהו ב, ב-ד). "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' פמים לים מכסים" (ישעיהו יא, ט).

אלהינו ואלהי אבותינו. מלך על כל העולם פלו בכבודך. והנשא על כל הארץ ביקרך. והופע בהדר גאון עזך. על כל יושבי תבל ארצך. וידע כל פעול כי אתה פעלתו. ויבין כל יצור כי אתה יצרתו. ויאמר כל אשר נשמה באפו: ה' אלהי ישראל מלך. ומלכותו בכל משלה (מתוך תפילות הימים הנוראים. רמב"ם, סוף ספר אהבה, סדר התפילות, ברכות ראש השנה ויום הכיפורים).

ויאתיו כל לעבדך. ויברכו שם כבודך.
ויגידו באיים צדקך. ויךשוך עמים לא ידעוך,
ויהללוך כל אפסי ארץ. ויאמרו תמיד יגדל ה'.
ויזנחו את עצביהם. ויחפרו את פסיליהם.
ויטו שכם אחד לעבדך וייראוך עם שמש מבקשי פניך.
ויכירו פח מלכותך. וילמדו תועים בינה.
וימללו את גבורתך. וינשאוך מתנשא לכל לראש.
ויסלדו בחילה פניך. ויעטרוך גזר תפארה.
ויפצחו הרים רנה. ויצהלו אים במלכך.
ויקבלו על מלכותך עליהם. וירוממוך בקהל עם.
וישמעו רחוקים ויבואו. ויתנו לך כתר מלוכה:
(מתוך תפילות הימים הנוראים).

התשובה לכל השאלות והתמיהות נמצאת בהזון אחרית הימים, בדברי הנביאים, ובתפלות אותן אנו נושאים, לעולם משלם, כרצונו של היוצר הגדול, מלך העולם. בודאי ובודאי שעם ישראל היו תיבים לומר שירה, על כל הנסים והנפלאות שנעשו ביציאת מצרים, עליהם לשיר, להלה ולהודות לבורא העולם על המפלה הגדולה של האויב המצרי, עליהם להיות בשמחה גדולה על כך שהמצרים הרשעים טובעים בים, על זה בדיוק נאמר "ובאבד רשעים רנה", זו גם הסבה שפאשר משה ובני ישראל פותחים בשירה, לא יוצאת בת קול, והקדוש ברוך הוא לא עוצר אותם באמירה, "מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה?". רק פאשר מלאכי השרת בעולם העליון, העולם הרוחני, מבקשים לומר שירה, עוצר אותם הקדוש ברוך הוא ומכריז, "מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה?!", וכל זאת כדי לתת לנו מבט רחב יותר, ומרפב יותר. מצד אחד, אכן נכון אלו הם רשעים ארורים הראויים לעונשים החמורים ביותר, ויש לשמת על כך שהם אובדים מן העולם ולא יוכלו להמשיך ולהרשיע במעשיהם הרעים, דבר זה נכון במבט הארצי המצמצם, אולם במבט הרוחני הרחב יותר, יש לשים לב לדבר נוסף, המצרים כמו כל הברואים הנם יצירי פפיו של בורא העולם, הם נבראו על מנת לבחר בטוב, להכיר במלכותו של מי שאמר והיה העולם, שברא אותם, ושיצר אותם, ומשקלקלו את מעשיהם, עבדו עבודת אלילים, ועשו את כל הרע בעיני ה', עד שהגיעו למצב ללא תקנה, ונגזר עליהם להאבד מן העולם. יש להצטער על כך, התורה הקדושה מלמדת אותנו לא להסתפק במבט מצמצם, היא מלמדת אותנו שצריך פרוסקטיבה רחבה יותר, לראות גם את התמונה הגדולה יותר.

זוהי הסבה שבשביעי של פסח לא אומרים הלהל השלם, להזכיר לנו לראות את התמונה הכוללת, שמצד אחד אנו תיבים לשיר, להודות ולהלהל על הנסים ועל אבדן הרשעים מן העולם, ומצד שני עלינו לזכור, שזה אינו המצב האידאלי, כך לא צריך העולם להראות, בעולם פנה יש כפיכול צער לשכינה, עלינו לשאף, לתקן עולם במלכות ש-די, להביא את העולם למצב של שלמות כרצון הבורא, בדברי הנביא "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' פמים לים מכסים".

שְׁעִיר לְעִזָּאזֵל

"וּמֵאֵת עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי שְׁעִירֵי עִזִּים לְחֹטָאתָּ.. וְהִקְרִיב אֹהֶרֶן אֶת פֶּר הַחֹטָאת אֲשֶׁר לוֹ וְכֹפֵר בְּעֵדוֹ וּבְעֵד בֵּיתוֹ" (ויקרא טז, ה-ו).

בסדר עבודת יום הכפורים נצטוו אהרן הכהן להביא פר לחטאת כדי לכפר בעדו, בעד ביתו ובעד אחיו הכהנים בית אהרן. נתן להבין מדוע הוא נצטוו להביא פר לחטאת עבור הכהנים ושעיר לחטאת עבור עם ישראל, שהרי עקר החטאת נועדה לכפר על טמאת מקדש וקדשיו, ובאופן טבעי הכהנים הנמצאים תדיר בבית המקדש נכשלים בזה יותר, ולכן עליהם להביא קרבן גדול יותר, אפשר להוסיף גם באופן כללי, שמהכהנים משרתי ה' מצפה להשמר מן החטא יותר מאשר כל אדם מישראל, אם כן, חטאיהם גדולים יותר, ולכן הקרבן שלהם צריך להיות גדול יותר, אבל מדוע נצטוו לקחת מאת עדת בני ישראל שני שעירי עזים לחטאת, מדוע לא די בשעיר אחד?

"וּסְמַךְ אֹהֶרֶן אֶת שְׁתֵּי יָדָיו עַל רֹאשׁ הַשְּׁעִיר הַחַי, וְהִתְנַדָּה עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֶת כָּל פְּשָׁעֵיהֶם לְכָל חַטָּאתָם, וְנָתַן אֹתָם עַל רֹאשׁ הַשְּׁעִיר, וְשָׁלַח בְּיַד אִישׁ עֵתִי הַמִּדְבָּרָה. וְנָשָׂא הַשְּׁעִיר עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנוֹתָם אֶל אֶרֶץ גְּזֵרָה, וְשָׁלַח אֶת הַשְּׁעִיר בַּמִּדְבָּר" (ויקרא טז, כ-כב). מדוע יש צורך בשעיר לעזאזל כדי לכפר על כל עונות בני ישראל, ועל כל פשעיהם לכל חטאתם, הלא כבר הקרב השעיר הראשון לחטאת בדיוק למטרה זו, "ושחט את שעיר החטאת אשר לעם.. וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל, ומפשעיהם לכל חטאתם.. וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל" (ויקרא טז, טו-יז)?

מה היה עושה? חולק לשון של זהורית, חציו קשר בסלע וחציו קשר בין שתי קרניו, ודחפו לאחוריו, והוא מתגלגל ויורד, ולא היה מגיע לחצי ההר, עד שנעשה איברים רבים. רבי ישמעאל אומר... לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל, וכשהגיע שעיר למדבר היה הלשון מלבין, שנאמר (ישעיהו א, יח): "אם יהיו חטאיכם כשנים כשילג ילבינו" (יומא פרק ו, משניות ו, ח). השעיר לעזאזל, נדחף לאחוריו, והוא מתגלגל ויורד, ולא היה מגיע לחצי ההר, עד שנעשה איברים רבים. מדוע נדרשים אנו לטקס קשה כל כך כדי שחטאינו ילבינו, מדוע לא די בקרבן חטאת שהקרב בבית המקדש?

ועל זדון טמאת מקדש וקדשיו, שעיר הנעשה בפנים יום הכפורים מכפרין. ועל שאר עברות שבתורה, הקלות והחמורות, הזדונות והשגגות, הודע ולא הודע, עשה ולא תעשה, פריטות ומיתות בית דין, שעיר המשתלח מכפר (משנה שבעות א, ו).

תנא דבי ר' ישמעאל עזאזל שמכפר על מעשה עזא ועזאל - מלאכי חבלה שיירדו לארץ בימי נעמה אחות תובל קין ועליהם נאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם (בראשית ו, ב) כלומר על העריות מכפר (יומא טז: ורש"י).

המשנה מסבירה לנו ששעיר החטאת שהקרב בבית המקדש נועד לכפר על זדון טמאת מקדש וקדשיו, ועל כל שאר העברות מכפר השעיר המשתלח לעזאזל. הגמרא מדגישה שהשעיר לעזאזל נועד לכפר במיוחד על אסורי עריות. אולם אנו עדין איננו מבינים מדוע שלא יכפר השעיר שהקרב בבית המקדש על כל העברות, גם על העריות, מדוע יש צורך בשעיר לעזאזל כדי לכפר על כל העברות, למעט זדון טמאת מקדש וקדשיו?

האמת היא שיש דרכים שונות להבין את כל נושא הקרבנות, ובמידה על פי דרך הסוד, אולם אנו ננסה לצדד בדרך הפשוט שמביא הרמב"ן, כדברים מתקבלים, מושכים את הלב כדברי אגדה, וזה לשונו: ויותר ראוי לשמע הטעם שאומרים בהם, כי בעבור שמעשי בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה, צוה השם כי כאשר יחטא יביא קרבן, יסמך ידיו עליו כנגד המעשה, ויתודה בפיו כנגד הדבור, וישרף באש הקרב והפלויות שהם כלי המחשבה והתאוה, והכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו, ויזרק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו, כדי שיחשב אדם בעשתו כל אלה כי חטא לאלהיו, בגופו ובנפשו, וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכפר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו, נפש תחת נפש, וראשי איברי הקרבן כנגד ראשי איבריו, והמנות להחיות בהן מורי התורה שיתפללו עליו, וקרבן התמיד, בעבור שלא ינצלו הרבים מחטוא תמיד (רמב"ן ויקרא א, ט). קרבן חטאת נועד להמחיש לאדם את חומרת מעשיו, כדי שישנה את דרכיו, וישוב בתשובה שלמה לפני בוראו. מה אם כן יש בשעיר המשתלח לעזאזל, שאין בשעיר לחטאת שהקרב בבית המקדש?

וכאשר היה שעיר המשתלח - לכפרת חטאים גדולים כולם, עד שאין חטאת צבור שייכפר מה שהוא מכפר, וכאלו הוא נושא כל החטאים - מפני זה לא נרצה לזביחה ולא לשרפה ולא להקרבה כלל, אלא הרחיקו תכלית ההרסקה, וישלך לארץ גזרה - רצוני לומר שאין בה ישוב. ואין ספק לאדם, שהחטאים אינם משאות שיעתקו מגב איש אחד לגב איש אחר, אבל אלו המעשים כלם משלים, להביא מורא בנפש עד שתתפעל לתשובה - כלומר שכל מה שקדם ממעשינו נקינו מהם, והשלקנום אחרי גוינו, והרחקנום תכלית ההרסקה (רמב"ם במורה נבוכים ג, מו).

על פי דברים אלו של הרמב"ן והרמב"ם, חשבתי להציע עוד דרך להתבונן, לנסות ולהבין מדוע צוה התורה לשלח שעיר לעזאזל, עם כל הטקס הנלווה לכה, על מנת לכפר על שאר העברות, ומה רוצה התורה שנילמד מכה. ישנה אמרה ידועה: מזל שאנשים מקימים את מצות נטילת ארבעת המינים עם אתרוג מהדר בבית הכנסת, ואוכלים מרור בשיעור הנצרך בביתם, כי אלו זה היה הפוך, היו אנשים לוקחים לימון במקום אתרוג בביתם, ואוכלים שיעור גדול מאוד של מרור בבית הכנסת כדי להרשים את כולם, והיו מסתכנים בכה. אדם יכול לעמד במקום החשוב ביותר בעולם, בבית המקדש, להקריב שעיר חטאת על החטא החמור של טמאת מקדש וקדשיו, להרגיש שהוא צדיק גמור, קדוש וטהור, ואף להתגאות בכה. הוא מתעלם לחלוטין מכל שק החטאים הכבד אותו הוא סוחב על שכמו. באה התורה הקדושה ואומרת לו לאדם, ביום הכפורים, אחת בשנה, היום המיוחד בו עליו לשוב בתשובה שלמה, להשליך מעליו את כל שק החטאים, ובמידה את אותם חטאים שנפשו של אדם מחמדתו כאסורי עריות, צא אל המדבר, מקום שומם, מקום בו אין לה להתגאות, ואין לה ממי להסתיר דבר, תתבונן בעצמך, תעמד מול אלהיך, תהיה פנה, הורד את שק החטאים מעל שכמך, פתח את השק ותתבונן פנימה, תפיר בכל החטאים שלך, הקלות והחמורות, הזדונות והשגגות, השלך אותם מעליך, תתבונן במה שנעשה לשעיר המשתלח, תבין מה היה ראוי להעשות לאדם כמוך, תתחרט מעמך הלב, תשוב בתשובה שלמה, תשליך את כל שק החטאים מראש הצוק, שיתפרקו לחלוטין, ויפלו אל מקום ממנו לא ישוב עוד, וכדברי הרמב"ם (בהלכות תשובה ב, ב) "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם".